

Rapport

efter kvalitetsgranskning av skolornas arbete
med demokrati och värdegrund vid Fröviskolan
åk 7–9 i Högsby kommun

Innehåll

Inledning

Bakgrundsuppgifter om Fröviskolan åk 7-9

Resultat

Syfte och frågeställningar

Metod och material

Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av skolornas arbete med demokrati och värdegrund i grundskolans senare år under våren 2012. Granskningen vid Fröviskolan åk 7–9 i Högsby kommun ingår i detta projekt.

Fröviskolan åk 7–9 besöktes den 19–22 mars. Ansvariga inspektörer har utredarna Jon Torkelstam och Fredrik Bonander varit. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar. Förutom en redogörelse av kvalitetsgranskningens resultat ges även en kort beskrivning av granskningens syfte, frågeställningar och genomförande.

Kvalitetsgranskningen av skolornas arbete med demokrati och värdegrund genomförs i sammanlagt 17 grundskolor. När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. För de skolor som ingått i granskningen ger rapporten en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Fröviskolan åk 7-9

Fröviskolan åk 7–9 den enda skolan för årskurserna 7–9 i Högsby kommun. Vid tidpunkten för Skolinspektionens besök hyser skolan 213 elever, fördelade över sammanlagt 8 klasser. I angränsande lokaler till Fröviskolan åk 7–9 bedriver Fröviskolan F–6 verksamhet.

Fröviskolan åk 7–9 är organiserad som ett arbetslag. Skolledningen består av en rektor och en biträdande rektor. Arbetslaget 7–9 har två arbetslagsledare och skolans stödundervisning har en arbetslagsledare.

Från och med läsåret 2011–2012 har skolan satsat på att under två klocktimmar i veckan bedriva en undervisning som sker i åldersblandad grupp, så kallad SUT-tid. Utöver denna tid bedrivs undervisningen i åldershomogena grupper.

Resultat

Skolorna ska enligt skollagen och läroplanen bidra till att eleverna utvecklar sådan *medborgerlig kompetens* som behövs för att leva, verka och utöva ett aktivt medborgarskap i ett demokratiskt samhälle.¹ Detta arbete kräver av skolorna att de hos eleverna

- 1) förankrar grundläggande demokratiska *värderingar* som det svenska samhället enligt lagstiftningen vilar på, däribland tolerans, jämlikhet, solidaritet samt respekt för mänskliga rättigheter och för vår gemensamma miljö
- 2) utvecklar *kunskaper* om politik och samhälle, dvs. teoretisk kunskap om hur demokratin fungerar, samt andra kunskaper som behövs för att aktivt kunna delta i samhällslivet
- 3) främjar vissa *förmågor* i form av praktiska färdigheter som alla behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle, såsom läskunnighet, informationssökningskompetens, självständigt och källkritiskt tänkande samt kommunikationsförmåga, men också praktisk erfarenhet av ansvarstagande, delaktighet och inflytande.

Kvalitetsgranskningen har med utgångspunkt i detta gjort en bedömning av om undervisningen och kommunikationsklimatet på Fröviskolan, ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver. De utvecklingsområden inom ramen för de båda områden som granskningen spänner över som bedöms föreligga på skolan redovisas nedan, under respektive granskningsområde. *Det första* berör skolans kommunikationsklimat på en övergripande skolnivå inklusive rektors ansvar för att det finns en helhetssyn och gemensam arbetsstrategi då det gäller skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. *Det andra* avser kommunikationsklimatet på klassrumsnivå och lärarnas ansvar för demokrati- och värdegrundsuppdraget i den undervisning som bedrivs i enskilda ämnen. Inom varje granskningsområde kan det alltså förekomma flera olika utvecklingsområden.

¹ Skollagen (2010:800) 1 kap. 4, 5 och 10 §§ samt 10 kap. 2 §; Lgr11, *Läroplan för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen* (2011), 1. Skolans värdegrund och uppdrag, 2.1. Normer och värden, 2.2. Kunskaper, 2.3. Elevernas ansvar och inflytande, 2.8. Rektors ansvar samt 3. Kursplaner avseende de ämnen i vilka lektioner har besökts. Se även *Litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning med inriktning mot skolans arbete med demokratiuppdraget och värdegrunden*, Ekman (2011) på www.skolinspektionen.se/demokrati.

Förhållningssätt och kommunikationsklimat på skolnivå

Det kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig kring huruvida rektor och lärare tar ansvar för att det råder ett tillåtande diskussionsklimat på skolan och om rektor säkerställer att samsyn och en gemensam strategi genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete.

Skolans kommunikationsklimat

Högsby beskrivs av skolans rektor som en kommun präglad av en antiskolkultur och att skolans kommunikationsklimat påverkas av detta. Antiskolkulturen kommer till uttryck på så sätt att elever inte tycker att skolans uppdrag där demokratiuppdraget ingår är särskilt viktigt. Skolan har enligt skolförfattningarna ett kompensatoriskt uppdrag och ska arbeta för att motverka en antiskolkultur om detta förekommer i det omgivande samhället. Trots att det finns en medvetenhet om detta uppdrag i skolan klarar man inte att kompensera i tillräcklig utsträckning, enligt rektorn. Det är andra och mer praktiska undervisningsnära frågor som får företräde i diskussionerna. Detta beror enligt rektorn på att skolan medvetet och strukturerat driver dessa frågor i motsats till frågor inom demokratiområdet.

Skolan har en öppen fysisk miljö med mycket glas och insyn i både undervisningssalar och lärarlokalerna. Skolinspektionens observationer visar att samtalsstolen är lugn när eleverna vistas i sin rastmiljö. Lärare och personal på skolan finns med under rasterna i lokalerna inomhus. Det är enligt elever ovanligt att lärare eller personal på skolan finns tillsammans med elever från årskurserna 7 till 9 under rast utomhus. Vi Skolinspektionens besök framkommer att skolan håller lektionssalarnas dörrar låsta. Motivet är enligt lärare och rektor stölder på skolan som förekom för några år sedan.

I den enkät som lärarna ombeds besvara i samband med Skolinspektionens besök uppger lärarna att det är ett öppet samtalsklimat på skolan. Vid intervju med lärare framkommer att de flesta elever trivs på skolan, att eleverna kan vara sig själva och att det är ett ganska öppet klimat på skolan mellan lärare och elever då det går att bli osams och vän om igen. Representanter från elevhälsan säger att avståndet mellan lärare och elever har minskat under senare år och att det medför ett bättre samtalsklimat på skolan. I intervju med eleverna framträder dock en annan bild. Lärarna får enligt eleverna nästan aldrig veta vad som egentligen händer på skolan. Detta beror, enligt eleverna, på att de

inte riktigt litat på skolans personal och inte vill prata med dem om saker som kan handla om trygghet/trakasserier på skolan. De uppger att många elever tänker att det nog bara blir värre om man pratar med lärarna om saken. I enkäten som eleverna besvarade vid Skolinspektionens besök anger 6 av 21 elever att elever som uppfattas som annorlunda blir dåligt behandlade².

I samtal med elever framkommer att skolans elever är uppdelade i olika grupper som sinsemellan inte pratar med varandra. Vid Skolinspektionens observationer framkommer att en del lärare har en god kommunikation med eleverna i klassen medan andra lärare har en sämre kommunikation med klassens elever. Detta kan sättas i samband med i vilken utsträckning läraren lyckas med att involvera eleverna i samtal eller inte. Eleverna anger att det finns lärare som hinner med att hjälpa eleverna under lektionerna och att det finns lärare som inte hinner med. Lärarna anger att det är mycket individuellt mellan lärarna och att det inte finns någon samsyn på skolan hur elever kan involveras i undervisningen. Både intervjuer och observationer visar att eleverna mycket sällan ges möjlighet att diskutera och utväxla perspektiv tillsammans med andra elever och lärare under lektionstid. Språkbruket mellan elever var dock under de dagar Skolinspektionen besökte skolan lugnt och respektfullt.

Granskningen visar att det saknas mer formella och systematiska diskussioner om värdegrunden på skolan. Rektorn uttrycker att skolan är inne i en process där lärarna går mot en syn på kommunikation och undervisning som är mer skolgemensam och där samverkan blir normalt. Ny skollag och läroplan är en viktig pådrivande kraft i detta arbete enligt rektorn. Lärarna anger också att samverkan mellan ämnen och lärare på skolan inte har varit så vanligt och jämför det med ett tillfälle nyligen då skolan hade en temadag om FN och Barnkonventionen där resultatet blev att elever och lärare hade många bra diskussioner efteråt.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det vid besöks- tillfället råder ett kommunikationsklimat på skolan som präglas av osäkerhet och svag struktur. Att rektor definierar kommunen som en kommun med antiskolkultur och att skolan enligt vad som framkommer under intervjuerna inte orkar vara en motkraft till detta gör att skolan redan från början får problem

² Svaren på elevenkätens fråga 7 – I min skola blir man dåligt behandlad om man uppfattas som annorlunda – fördelade sig på följande sätt: Stämmer mycket bra (1), Stämmer ganska bra (5), Stämmer ganska dåligt (13), Stämmer mycket dåligt (2). En elev valde att inte svara på frågan. Totalt sett svarade 22 elever på enkäten vilket utgjorde alla klassens närvarande elever vid tillfället då enkäten delades ut.

med att förändra synen på kunskap och lärande hos de av skolans elever som skulle behöva det. Resultatet blir att skolan inte kan leverera en likvärdig utbildning. Det är en stor brist att elever på skolan inte litar på vuxna vad det gäller värdegrundsfrågor i skolan och att rektor och lärare inte har uppmärksammat detta. Värdegrundsarbetet på skolan är inte gemensamt utan präglas av respektive lärares egen planering. Sammanfattningsvis kan Skolinspektionen konstatera att skolan har en stor utmaning i att utveckla ett samtalsklimat för lärare och elever som främjar skolans arbete med demokrati och värdegrund.

Skolans samsyn och arbetsstrategi

Lärarna uppger att det inte är så vanligt med gemensamma diskussioner, där man kommer överens om tolkningsramar och förhållningssätt, för att i högre grad uppnå likvärdighet i arbetet. Rektorn menar att man har fört diskussioner kring värdegrundsuppdraget, men säger också att skolan behöver gå mer på djupet i dessa frågor så att det inte bara blir ett tyckande. Däremot förekommer informella värdegrundsdiskussioner i arbetslaget i samband med att kollegor diskuterar frågor som är kopplade till undervisningen. Eleverna anger att tolkningen av skolans regler är lärarberoende och att eleverna inte känner sig varken delaktiga i ordningsreglerna eller hur de arbetas fram. Lärarna förmedlar en annan bild, nämligen att lärarna känner sig trygga i hur de ska agera och att eleverna bjuds in och deltar i arbetet med skolans regler.

Från hösten 2011 får elever i behov av särskilt stöd eller specialundervisning undervisning i klassen istället för att delta i lösningar utanför gruppen. Detta benämner skolan som en inkluderande strategi. En effekt av det förändrade arbetssättet är att fler vuxna kan vara med i undervisningen för varje grupp. Rektorn säger att inkluderingstanken är ett medvetet val för att försöka bryta med idén att lösningar för elever med särskilda behov finns någon annanstans än i klassen. Rektor konstaterar dock att denna förändring inte har fungerat fullt ut utan att skolan till viss del har gått tillbaks till att bedriva stödundervisning utanför den egna klassen.

Varje vecka har alla klasser klassföreståndartid så kallad Kf-tid då värdegrundsfrågor kan diskuteras. Enligt eleverna så händer det ibland att eleverna får delta i diskussioner om värdegrundsfrågor på Kf-tid men att de många gånger uppfattar det som att lärarna säger åt dem hur de ska vara utan att eleverna ges möjlighet att delta i någon diskussion. Skolinspektörerna observerade en kf-tid då eleverna gavs möjlighet att diskutera hur man ska agera gentemot elever som går iväg från skolan för att röka. Frågan var om man ska

följa med en rökande vän eller om man ska avstå. Eleverna fick diskutera frågan i grupper och föra fram argument inför hela klassen. Övningen avslutas med att lärarna för fram sin syn på frågan och avslutar med att det är det perspektivet som eleverna har att följa.

Fröviskolans värdegrund uttrycks och definieras i skolans dokument med fem så kallade värdeord. För att uppnå den vision som värdeorden representerar krävs det enligt skolans dokument att alla elever och all personal arbetar aktivt för att förhindra all kränkande behandling som kan uppstå. Rektorn anger att detta är något som skolan måste driva tydligare och med större uthållighet.

Vid skolinspektionens observationer framkom även vid ett tillfälle att lärare markerade mycket tydligt, utan att bjuda in elever i diskussion, att elever överträdde regler som vid Skolinspektionens besök inte fanns dokumenterade i skolans ordningsregler. Eleverna uppger inte heller att de fått delta i en diskussion om dessa regler. Observationerna visar att lärarna ibland i stunden formulerar regler, som därmed sannolikt kommer att skilja sig åt mellan olika klasser.

Många elever känner inte till de grundläggande begreppen "demokrati och värdegrund", när de i Skolinspektionens elevenkät³ ombeds associera till detta begrepp³. Detta behöver naturligtvis inte innebära att de inte har kännedom om de grundläggande demokratiska värdena. Tvärtom, i intervjuerna ger eleverna uttryck för demokratisk kompetens. Denna behöver emellertid inte bara vara förvärvad i skolan. Lärarnas svar på motsvarande frågor⁴ i den enkät de ombeds fylla i varierar. Det indikerar samtidigt i relation till bristen på diskussioner och elevernas svar, brister i fråga om samsyn i skolans demokrati- och värdegrundsarbete.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det saknas helhetsperspektiv i Fröviskolans demokrati- och värdegrundsarbete. Granskningen visar att skolans rektor, lärare och personal tror att de är överens om värdegrundsfrågor och att de agerar utifrån detta, men att det i själva verket inte har den samsynen utan agerar på olika sätt och att det finns en risk för att agerandet sker med olika värdegrund som utgångspunkt. Rektorns analys att skolan

³ I svaren på elevenkätens fråga – Beskriv (kortfattat) vad demokrati betyder för dig – svarade 7 av 22 elever på sådant sätt att det var uppenbart att de inte hade ens enkel förståelse för vad begreppet står för. I svaren på elevenkätens fråga – Beskriv (kortfattat) vad värdegrund betyder för dig – svarade 16 av 22 elever på sådant sätt att det var uppenbart att de inte hade ens enkel förståelse för vad begreppet står för.

⁴ I lärarenkäten var frågorna " Beskriv (kortfattat) vad värdegrund betyder för dig" och "Beskriv kortfattat vilka demokratiska kompetenser du anser vara viktigast att ge eleverna"

behöver fördjupa sin värdegrundsdiskussion tyder dock på att skolan samtidigt är medveten om att man inte ska fastna i ett konsensus i dessa frågor som är falskt. Elever och lärare redogör också för olika bilder av värdegrundsarbetet som tyder på ett behov av att diskutera och ifrågasätta värden och uppfattningar på skolan. Det är givetvis angeläget för skolan att kunna ha ett normkritiskt förhållningssätt och ifrågasätta i vilken utsträckning det råder en samsyn inom detta område. Följaktligen behöver man på Fröviskolan problematisera och utvärdera det hittillsvarande demokrati- och värdegrundsarbetet för att kunna uppnå en ökad grad av samsyn och likvärdighet, samt en tydligare inriktning på uppdraget att fostra kompetenta samhällsmedborgare, så som det framträder i läroplanen.

Undervisning och kommunikationsklimat i klassrummen

Det kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig vid hur demokrati- och värdegrundsuppdraget iscensätts i klassrummen och hur det anpassas till undervisningen i olika ämnen. Resonemangen lyfter fram om undervisningen struktureras och genomförs så att alla elever får möjlighet att uttrycka, utmana och kritiskt reflektera över sina egna föreställningar och åsikter i relation till olika slags kunskap, synsätt och normer.⁵

Kunskaper och värden i undervisningen

Vid 10 av 17 lektioner som Skolinspektionen observerar saknas en strukturerad lektionsstart. Lektionerna börjar ofta med att eleverna arbetar vidare där de är och då nästan uteslutande läroboksstyrt. En konsekvens av detta är att strukturen vid flera observerade lektioner är sådan att läraren och elever inte möts i diskussioner där elevens perspektiv blir en del av undervisningen och skapar nya ingångar till reflektion. Den mest förekommande formen för samtal vid de observerade lektionerna är att läraren ställer frågor som eleverna svarar på eller att varje elev enskilt får hjälp av läraren att lösa uppgifter.

Undervisningen har en struktur som överlag utgår från kursplanerna. Undervisningen som iakttagits innehåller få spontana och oplanerade inslag. På flertalet lektioner fick eleverna arbeta självständigt och då ofta med färdighetsträning, exempelvis med att räkna tal i matematikboken eller att göra ifyllnadsövningar i övningsboken i engelska. Självständigt arbete med en viss uppgift kan vara ett tecken på att eleven har en medborgarkompetens som skolan har

⁵ 5 kap. 2 § skolförordningen enligt Skolverkets Allmänna Råd (2011). *Planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*. Skolverket: Stockholm.

förmedlat. Samtidigt ska det betonas att individuellt arbete enligt såväl Skolinspektionens erfarenheter som kommentarerna till Skolverkets Allmänna råd inte sällan innebär att eleverna i alltför hög grad utlämnas till sig själva. I samtal med lärare framkommer att skolan inte har något systematiskt arbete med att tillägna eleverna medborgarkompetens utan att det är lärarberoende. Vid Skolinspektionens besök förekommer inte några moment med anknytning till medborgarkompetens förutom en diskussion på Kf-tid om rökning på skolan.

De skriftliga strukturerade planeringar av undervisningen som Skolinspektionen har tagit del av är av olika omfattning. Det finns planeringar där lektionens syfte, kursplanekoppling och innehåll framgår klart och tydligt men även planeringar som endast redogör för vissa delar av innehållet i den planerade undervisningen. De lektioner med enkla och otydliga planeringar är också i flera fall lektioner som enligt genomförda observationer saknar inledning och avslutning. Lektioner där läraren har planeringar som är enkla och otydliga tycks också vara de lektioner där det förekommer problem med struktur och ordning.

Lärarna uttrycker i Skolinspektionens tidigare nämnda enkät att samspelet mellan kunskaper och värden är mycket bra. I elevenkäten framkommer att eleverna är okunniga om denna koppling⁶. I samtal med lärarna uppges att undervisningen i samhällsorienterande ämnen och i svenska innehåller tydliga kopplingar mellan kunskaper och värden. I övriga ämnen upplever lärarna att de inte hinner med att involvera eleverna i arbetet med kunskap och värden i undervisningen eftersom de har så mycket annat att göra.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att Fröviskolans undervisning i för liten utsträckning innehåller kunskaper och värden som relateras till medborgerlig kompetens. Sådana inslag är av vikt för elevernas medborgarkompetens och framtida aktiva medborgarskap och behöver i högre grad medvetandegöras och ges utrymme i undervisningen. Detta skulle på de flesta observerade lektioner låta sig göras med stöd av den nya läroplanens kursplaner⁷ och/eller genom att eleverna i högre grad bjuds in att delta i undervisningen genom frågor, dialog och diskussioner eller i relation till de läromedel som används⁸. Här är en tydlig och begriplig planering av verksamheten en viktig

⁶ I svaren på elevenkätens fråga – I min skola får jag öva på att ta ställning till vad som är rätt och fel – svarade 11 av 22 elever på sådant sätt att det var uppenbart att de inte höll med påståendet.

⁷ *Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet 2011* (Lgr11), 3 "Kursplaner"

⁸ Jfr t.ex. Skolinspektionen (2011:1) *Läromedel i kemi för årskurs 4-5*; Skolinspektionen (2010:8) *Fysik utan dragningskraft*.

del. Förstår inte eleverna vad de ska göra så tycks det enligt Skolinspektionens bedömning leda till frustration och osäkerhet hos eleverna. Detta i sin tur kan innebära att fokus sätts på helt andra aktiviteter som läraren och andra elever kan uppfatta som störande. Att undervisningsstrukturen tillåter att elever och lärare kan föra samtal med varandra där kunskaper och värden kan föras fram och diskuteras är en nödvändig grund och förutsättning för att erbjuda medborgarfostran en möjlig arena på skolan.

Alla elevers möjligheter att komma till tals i undervisningen

Vid nästan alla observerade lektioner arbetar läraren aktivt med att skapa en positiv atmosfär och bemöta eleverna med respekt. Observationer och intervjuer med lärare och elever visar däremot att kvaliteter i undervisningen som delaktighet och elevernas möjligheter att komma till tals skiljer sig åt mellan olika ämnen. I vissa ämnen genomför lärarna en undervisning som gör att eleverna blir delaktiga och får en möjlighet att komma till tals, medan eleverna i andra ämnen inte ges denna möjlighet.

Lärarna och eleverna uppger i intervjuer att eleverna inte ges inflytande över planeringen av undervisningen. Planeringen av undervisningen sker oftast tillsammans med de andra lärarna i arbetslaget. Vidare stöds uppgifterna om brister i elevernas delaktighet av lektionsobservationerna, genom att det i den genomförda undervisningen inte går att finna inslag som eleverna i förväg har medverkat till att göra till en del av lektionsplaneringen. I Skolinspektionens tidigare nämnda enkät till skolans elever uppger ändå 14 av 22 elever att de är med och bestämmer hur man ska arbeta med olika skoluppgifter. Genomförda observationer visar också att elever exempelvis kan välja olika uppgifter och texter ur en för klassen gemensam lärobok..

Rektorerna uppger att man arbetar med frågan om delaktighet och inflytande men att det är en omfattande och tidskrävande process att ändra attityder. Elevenkäten visar att 11 av 22 elever upplever att de inte uppmuntras att reflektera över vad de hör eller läser. Diskussioner och debatter med ett innehåll som följer elevernas tankegångar och samtidigt är en del av lektionsinnehållet förekommer inte på de lektioner som observeras. Av elevenkäten framkommer även att flera⁹ elever inte tycker att lektionerna medger diskussion och debatt.

⁹ I svaren på elevenkätens fråga – På lektionerna får vi diskutera och debattera om olika frågor på lektionerna – svarade 9 av 22 elever på sådant sätt att det var uppenbart att de inte höll med påståendet.

Vid observationstillfällena går det inte att uppfatta om läraren har en medveten tanke för hur undervisningen ska genomföras med utgångspunkt från olika anpassningsbehov. Eleverna erbjuds samma typ av undervisning med få inslag av anpassning till individen. Lärarna anger att skolan inte har en gemensam diskussion om anpassning utan att det är lärarberoende och att den enskilde läraren gör sina egna lösningar på anpassning. Rektorn har under det sista året gjort besök på lektioner och observerat undervisningen. Lärarna säger att det skulle kunna vara en bra utgångspunkt för att diskutera anpassning i undervisningen men att de hitintills inte har fått återkoppling på rektorns lektionsbesök.

De observerade lektionerna kan kategoriseras utifrån om de har svag eller stark struktur. Vid flera av de observerade lektionerna med svag struktur uppstår en kommunikationssituation där läraren dels hjälper en elev i taget med uppgifter men också svarar på vad det är eleven ska göra. Genom att läraren hjälper en elev i taget kan det ta lång tid innan läraren kommer fram till en elev som inte förstår vad som ska göras. Pojkarna i klassen dominerar efterhand alltmer samtalsutrymmet. Både lärare och elever uppvisar dessutom missnöje med att det är oroligt i klassrummet. Det finns också elever som aldrig kommer igång med den planerade uppgiften vid dessa lektioner. Skolinspektionen observerar även lektioner med en starkare struktur där eleverna tidigt på lektionen har en klar bild av vad de ska göra och läraren kan föra samtal med en eller flera elever om uppgifter och anpassning av verksamheten. Dessa lektioner har nästan alltid en inledande del med tillbakablick och klargörande av vad lektionen kommer att handla om samt inte sällan en avslutande sammanfattande del där elever kan reflektera över lektionens innehåll och blicka framåt till nästa.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att lärarna har en varierande förmåga att låta eleverna komma till tals i undervisningen. Det finns lärare som försöker skapa förutsättningar för att alla elever ska komma till tals, och som också lyckas väl med det. Den övervägande risken förefaller vara att exempelvis pojkarna tillåts ta plats på bekostnad av flickorna. Skolan behöver säkerställa att alla elever ges förutsättningar och utrymme att komma till tals i klassrummet.

Genom att förbättra undervisningen med att ge eleverna mer inflytande över planeringen, ha lektioner med tydligare struktur, låta eleverna i allmänhet ta en större plats i undervisningsnära diskussioner och utveckla det pedagogiska arbetet i riktning mot mer individanpassning kan undervisningen förbättras i många ämnen.

Kritiskt och normkritiskt tänkande i undervisningen

Enligt skolförfattningarna¹⁰, såsom de uttolkas i Skolverkets Allmänna råd¹¹ bör läraren i sin undervisning utmana elevernas föreställningar i förhållande till såväl vetenskaplig som erfarenhetsbaserad kunskap samt till normer, värderingar och olika perspektiv. Detta är en del av det som kan betraktas som närvaro av kritiskt och normkritiskt tänkande på lektionerna i olika ämnen och ställer stora krav på lärarnas egen medborgerliga kompetens, inte bara i fråga om att kunna hantera elevernas relationer och kontroverser, utan även de många dilemman som ryms i skolans mångfald och inom ramen för demokratiuppdraget. Exempelvis att kunna balansera de oförytterliga demokratiska värdena mot kulturspecifika sådana, eller mot egenintresse.

Skolan bedriver en begränsad undervisning vad gäller kritiskt tänkande. Lärarna uppger i intervjun att detta inte är något man lägger särskilt mycket tid på. Det bekräftas för övrigt av lektionsobservationerna där eleverna sällan får granska den information som förmedlas i undervisningen. I intervjuerna förmedlar eleverna exempelvis en stor okunnighet om att det vid informationsökning på internet är viktigt att granska källan.

Undervisningen har också ett begränsat normkritiskt innehåll. Lärarna uppger under intervjun att kvinnligt och manligt diskuteras inom ämnena idrott- och hälsa, svenska och i de samhällsorienterande ämnena. Dock menar 3 av 7 lärare¹² att det stämmer ganska dåligt att man på skolan ofta diskuterar jämställdhet mellan könen. Av eleverna anger 16 av 22 elever i den tidigare nämnda elevenkäten att det stämmer ganska eller mycket dåligt att man ofta talar om människors lika värde. De observerade lektionerna saknar i många fall ett uttalat normkritiskt innehåll. Några lärare uppger t.ex. att klassens flickor är duktiga medan de inte förväntar sig särskilt mycket av pojkarna. Vidare uppger eleverna att det finns elever på skolan som är främlingsfientliga och att skolan inte bryr sig så mycket om det. Lärarna har dock motsatt hållning. Dessa uppger att om en elev uttrycker främlingsfientliga åsikter så tar man tag i det på en gång. Vissa lärare säger att de arbetar i dessa situationer med att diskutera de främlingsfientliga åsikterna med eleverna i ett kritiskt perspektiv. Andra lärare framhåller att eleverna inte får ha främlingsfientliga tankar och bjuder inte in till diskussion med eleverna. Då skolorna har uppdrag att under-

¹⁰ Skollagen (2010:800) 1 kap. 5 § och 3 kap. 3 §, Lgr11, 3 Kursplaner

¹¹ Skolverket (2011), kap. "Genomförande".

¹² I svaren på lärarätens fråga – På den här skolan pratar vi ofta om jämställdhet mellan könen – svarade 3 av 7 lärare på sådant sätt att det var uppenbart att de inte höll med påståendet

visa så att eleverna bland annat lär sig argumentera och tillägnar sig ett normkritiskt förhållningssätt är det viktigt att eleverna inte stängs ute från diskussioner som dessa, då det annars ger signaler om att det finns ämnen som inte får eller kan debatteras och sänker den gemensamma tilliten till demokratiska arbetsformer. Det är även viktigt, inte minst i lärarprofessionen, att kunna bemöta odemokratiska yttranden/åsikter med sakliga och kritiska argument, snarare än att låtsas att sådana åsikter inte finns, dvs. i högsta grad en del av uppdraget/kompetensen att förmedla demokratiska värden och en demokratisk värdegrund.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det är lärarberoende om undervisningen innehåller normkritiska moment eller inte. Fröviskolans lärare behöver utveckla sin förmåga och kompetens då det gäller att utmana och hantera såväl de egna som elevernas föreställningar i förhållande till kunskapsuppdraget samt olika normer, värderingar och perspektiv. Detta skulle kunna ske genom återkommande kollegiala diskussioner, där begrepp, mål och visioner klargörs, diskuteras och problematiseras.

Syfte och frågeställningar

Skolan har ett dubbelt uppdrag som förstärkts i den nya skollagstiftningen, och som består i att förmedla och förankra såväl kunskaper som demokratiska värden. Det demokratiska uppdraget ska enligt styrdokumentet genomsyra hela verksamheten och vara närvarande i undervisningen i alla ämnen. Kvalitetsgranskningens syfte är att granska hur detta sker på grundskolor runt om i landet, för att identifiera utvecklingsområden såväl som framgångsfaktorer som kan bidra till förhöjd kvalitet i skolornas demokrati- och värdegrundsarbete.

För att uppnå syftet genomförs granskningen utifrån en övergripande frågeställning om *huruvida undervisningen och kommunikationsklimatet på de granskade skolorna ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle*. Denna frågeställning har i sin tur brutits ned i sex mer specifika frågor, som omfattar olika delar av de enskilda skolornas demokrati- och värdegrundsarbete inom ramen för de båda granskningsområdena ovan:

- 1) Säkerställer rektor att det finns en gemensam strategi som genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete?

- 2) Tar rektor och lärare ansvar för att det råder ett diskussionsklimat på skolan som tillåter olika slags meningsutbyten?
- 3) Struktureras och genomförs undervisningen så att eleverna får ta del av både kunskaper och värden?
- 4) Struktureras och genomförs undervisningen så att alla elever får komma till tals?
- 5) Struktureras och genomförs undervisningen så att information kan värderas, kommenteras och diskuteras kritiskt och sakligt i olika ämnen?
- 6) Struktureras och genomförs undervisningen så att olika åsikter, normer och synsätt tillåts, synliggörs och vid behov diskuteras normkritiskt?

Metod och material

Granskningen genomförs i form av så kallade *fallstudier*, på totalt 17 grundskolor, slumpmässigt utvalda i 10 kommuner med lågt valdeltagande. Fallstudieansatsen innebär att varje skola betraktas som ett separat "fall" och de enskilda skolornas processer avseende demokrati- och värdegrundsarbetet granskas utifrån så många källor som möjligt och med hjälp av flera olika metoder. Särskilt fokus läggs på lektionsobservationer, genom att inspektörerna tillbringar största delen av de fyra dagar som de visats på en skola, med att följa en viss klass eller elevgrupp, företrädesvis i årskurs 8, på deras undervisning i olika ämnen. Under tre dagar följde inspektörerna en och samma klass i årskurs 8. Sammantaget observerades klassen och lärare knutna till undervisningen under 17 lektionspass om 40 minuter vardera. I anslutning till lektionsobservationerna har samtal förts med undervisande lärare och enkla enkäter har delats ut till elever och lärare. Underlag för bedömning har utöver detta erhållits genom en övergripande dokumentgenomgång, däribland av skolans självvärdering av verksamheten och lärarnas lektionsplaneringar, fokusgruppintervjuer med elever, lärare respektive övrig personal samt en avslutande intervju med rektor.